

Geschiedenis van de Turnhoutse Minderbroeders en hun bier

door *Sam Van Clemen*

Inleiding

Bier is een alcoholische drank gemaakt uit granen, waaronder gerst en tarwe. Bij de meest gebruikelijke methode wordt bier gebrouwen uit gerst, water, hop en gist. In West-Europa werd al bier gedronken voor de komst van de Romeinen en vanaf de middeleeuwen was bier de meest gebruikelijke drank voor het gewone volk. Het was immers veiliger dan water. Dit was immers vaak vervuild, terwijl bier bij de bereiding gekookt en gefilterd werd waardoor de schadelijke bacteriën werden gedood. Toen waren de mensen zich hier nog niet van bewust, waardoor bier voor velen een mythische genezende kracht scheen te hebben. Bovendien was bier voedzaam: het bevatte graan en de gist was rijk aan vitamine B en andere nodige stoffen. De bierconsumptie in de middeleeuwen en ook later tijdens de Nieuwe Tijd was dan ook zeer hoog: in de Lage Landen dronk men naar schatting zo'n 300 liter bier per jaar. Het brouwen van bier was in de middeleeuwen aanvankelijk toevertrouwd aan kloosters en abdijen. In de loop van die middeleeuwen kwam echter een professionalisering op gang en al snel ontstonden ook in de Lage Landen professionele bierbrouwerijen, een traditie die tot op vandaag voortleeft.¹

Toen de paters Minderbroeders zich vanaf 1650 in Turnhout kwamen vestigen, brouwen ze vanaf het begin bier voor eigen gebruik. En toen ze in 1896 besloten om in de Patersstraat een nieuw klooster te bouwen, werd vrijwel meteen beslist om er een brouwerij aan toe te voegen, die vijftig jaar lang een smakelijke pils produceerde. Deze publicatie vertelt het verhaal van de Turnhoutse Minderbroeders en hun bier, dat in 2011 weer tot leven werd gewekt.² We deden daarvoor onderzoek in het Stadsarchief van Turnhout en in het archief van het Turnhoutse Minderbroederklooster, dat voor de periode vanaf 1896 wordt bewaard in het Katholiek Archief-, Documentatie-

---

1 Over het Belgische bier vandaag: G. DEGRANDE, *Tournée Générale. De geheimen van het Belgische bier*, Leuven, 2009.

2 Zie: www.paterspils.be

en Onderzoekscentrum (KADOC) te Leuven.³ Verder maakten we gebruik van de literatuur over de biergeschiedenis, de geschiedenis van Turnhout en de geschiedenis van de Minderbroederorde. De bibliografie achteraan biedt een overzicht.⁴

Voorgeschiedenis

Het hoeft niet te verbazen dat ook in Turnhout talrijke brouwerijen waren gevestigd, die hun bier vooral plaatselijk afzetten. Al uit 1336 stammen geschreven sporen naar een geschil tussen de Turnhoutse en Lierse brouwers.⁵ Den Arent op de Markt bestond zeker al in 1554 en in 1630 waren er minstens tien brouwerijen bedrijvig. Ze brouwden allen wit bier en/of bruin bier. Er bestond een belangrijk verschil in kwaliteit van het gebrouwen bier: het zogenaamd ‘*cleybier*’ was een goedkoop afkooksel van 12 stuivers per ton, bestemd voor het vee. Het ‘*goed bier*’ voor menselijke consumptie was van veel betere kwaliteit, maar dit konden arme mensen vaak niet betalen. Daarom stond een ordonnantie uit 1705 toe om goed bier en klein bier te mengen zodat iedereen zich tegen maximaal 30 stuivers per ton een gezonde drank kon veroorloven. Behalve bierbrouwers waren er ook bierslijters die leverden aan herbergen en particulieren. Bier werd in Turnhout ingevoerd uit Diest, Leuven, Mechelen en Breda. In 1684 waren er 19 brouwerijen.⁶ Rond 1700 waren er al meer dan 30 brouwerijen, de meeste kleine ambachtelijke brouwers.⁷ De brouwerij van de Minderbroeders was er één van.

De Franciscanen of Minderbroeders vormen een kloosterorde bestaande uit volgelingen van Franciscus van Assisi (1182-1226). Franciscus kwam uit Umbrië (Italië) en samen met zijn metgezellen schonk hij al zijn bezittingen aan de armen om zelf in pure armoede verder te leven. De franciscanen

---

3 Het archief van het eerste Turnhoutse Minderbroederklooster, dat bestond van 1650 tot 1797, ging verloren tijdens de Franse Revolutie. Voor een gedetailleerde bespreking van de beschikbare bronnen: zie L. CEIJSENS, *De Minderbroeders te Turnhout*, Turnhout, 1996, p. 5-9.

4 De bibliografie achteraan bevat alleen de onuitgegeven bronnen. De referenties naar literatuur werden voor deze bijdrage in de voetnoten verwerkt. Bij de eerste vermelding wordt de volledige referentie gegeven.

5 Een overzicht van de geschiedenis van de Turnhoutse brouwerijen tot aan de Franse Revolutie: H. DE KOK, *Het economisch leven tot 1800*, in H. DE KOK en E. VAN AUTENBOER, *Turnhout, groei van een stad*, Turnhout, 1981, p. 143-144.

6 Een lijst: H. DE KOK, *Het economische leven*, p. 164-165.

7 M. BERRENS, *Inleiding, in 600 Jaar Brouwerijen in Oud-Turnhout*, Oud-Turnhout, 2006, p. 11-12.

behoren tot de bedelorden om daarmee Christus na te volgen. In 1221 zet Franciscus zijn leefregel vast op papier. Deze *Regula Bullata* werd op 29 november 1223 bevestigd door paus Honorius III. Het gaat in de regel van de minderbroeders om het onderhouden van het evangelie, levend in gehoorzaamheid, zonder eigendom en in kuisheid. Al in het midden van de dertiende eeuw kwamen de eerste minderbroeders naar onze gewesten. Na een crisisperiode in de zestiende eeuw door de Godsdienstoorlogen, kende de orde in de zeventiende eeuw een grote bloeiperiode: de hoge idealen van armoede en nederigheid zorgden voor vele roepingen uit alle geledingen van de maatschappij. Nieuwe kloosters en residenties in diverse steden van de Zuidelijke Nederlanden werden gesticht. In Herentals was trouwens al een Fransicanenklooster gevestigd sinds 1472.⁸

In het midden van de zeventiende eeuw vatten de minderbroeders het plan op om in Turnhout een klooster te beginnen.⁹ De verklaring hiervoor ligt bij de godsdienstpolitiek in de Noordelijke Nederlanden, waar de calvinistische machthebbers alle katholieke kerken aansloegen en de katholieke priesters verjoegen. Deze uittocht deed het aantal geestelijken langs de grens toenemen en er werden nieuwe kloosters en bedehuizen gesticht. Van hieruit gebeurde in het geheim apostolaat in het Noorden, waarbij de franciscanen en dominicanen het voortouw namen. Het klooster van Herentals was er actief bij betrokken. Maar de grote afstand tot de grens bleek een hinderpaal, waardoor werd uitgekeken naar een noordelijker gelegen centrum. De keuze viel daarbij bijna als vanzelfsprekend op Turnhout.

Op dat ogenblik waren ze in de stad al lang geen onbekenden meer, want zeker al vanaf 1472 waren er contacten geweest met de minderbroeders in Herentals: de broeders kwamen in de Sint-Pieterskerk geregeld bedelen, preken of de biecht afnemen. Vanaf het begin kregen de paters een goede ontvangst van het stadsbestuur: tot 1650 huurden de schepenen in een afspanning doorlopend een kamer met twee bedden voor de pater en zijn lekenhelper. Mettertijd werd de verzorging van pestlijders een belangrijke taak voor de paters. Dit hebben ze steeds gedaan *'nyet spaerende noch moeyten noch arbeidt, ja, oock niet hun leven selve, d'welck ten tyde van peste in den dienst der geïnfecteerde heeft gebleken'*.¹⁰ Deze inzet verklaart waarom de Turnhoutenaars erg opgezet waren met komst van de nieuwe kloostergemeenschap in hun midden.

---

8 Over de geschiedenis van de Minderbroederorde: D. LAUREYS, *De Mindere Broeders van Franciscus 1842-1992. 150 jaar minderbroeders in Vlaanderen*, Mechelen, 1992.

9 Over de Minderbroeders in Turnhout: L. CEIJSSENS, *De Minderbroeders te Turnhout en Paterspand Turnhout*, Leuven, 1991.

10 *Paterspand*, p. 38.

Tijdens hun verblijven in Turnhout dronken de Minderbroeders de nodige hoeveelheden bier, zoals blijkt uit de afrekeningen die de waard van de herberg waar ze logeerden, achteraf bezorgde aan het stadsbestuur. In de stadsrekeningen zijn de sporen ervan terug te vinden. Einde 1631 bezorgde herbergier Willekens bijvoorbeeld een overzicht van de kosten gemaakt van kerstmis 1630 tot kerstmis 1631 voor het onderhoud van '*pater Petrus, vicarius ende Frater Jacobus*'. Ze bleken het volgende te hebben geconsumeerd: '*in Bier in als 30 Potten, den pot tot 11 stuivers ... 3 gulden*'. Over het verblijf van andere confraters lezen we dan weer: '*Bier in als 6 potten*' en: '*Bier in 8 daghen 12 potten*'. Verder treffen we nog verschillende verwijzingen naar soortgelijke hoeveelheden opgedronken gerstenat terug. In totaal rekende de herbergier de prijs aan voor niet minder dan 211 potten bier.¹¹ Uit dezelfde rekeningen blijkt ook dat de broeders drie maaltijden per dag nuttigden, hun koude voeten warmden en hun natte pij droogden bij het '*vier*' en hun getijden lazen bij de '*keers*'.¹²

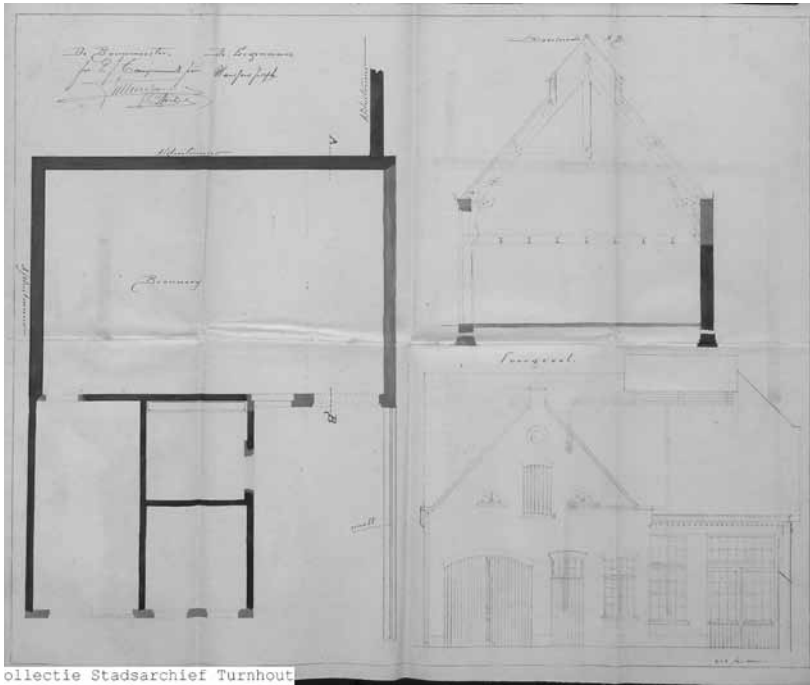
Het eerste Minderbroederklooster

In 1650 openden de Minderbroeders in Turnhout een voorlopige residentie, die weldra uitgroeide tot een klooster. Op 19 maart 1652 verhuisden de broeders van een huis aan de Graatakker naar een terrein in de Pottersstraat, de huidige Patersstraat die dus naar de Minderbroeders is vernoemd. Het terrein was met zijn centrale ligging in een volkrijke buurt uitstekend gelegen. In 1656 startte de bouw van een kerk, die einde 1661 in gebruik werd genomen. Patroonheiligen ervan waren de beroemde de heilige Antonius van Padua, bij leven de belangrijkste medewerker van Sint-Franciscus en ook Sint-Rochus. De paters betrokken het klooster op 9 december 1659 en de kerk werd officieel ingewijd op 9 juli 1669. Dit klooster telde 39 cellen. Het had de vorm van een hoefijzer en sloot met zijn twee zijvleugels aan bij het koor van de kerk. Het geheel was afgesloten met een haag, die in de achttiende eeuw werd vervangen door een muur. Op de beroemde gravure van Turnhout door Lukas Vorsterman uit 1664 is aan het begin van Patersstraat het kloostercomplex duidelijk te zien. Een andere, erg fraaie, afbeelding ervan uit de achttiende eeuw is bewaard in het stadsarchief.

---

11 'Rekening van de herbergier Willekens, bij wien de Minderbroeders van Herenthals verbleven wanneer zij naar Turnhout kwamen. Archief der Stad Turnhout Anno 1630-1631, Nr. 1908'. Afschrift in: KADOC, Archief Minderbroederklooster Turnhout (AMT), nr. 52.

12 L. CEIJSENS, *De Minderbroeders te Turnhout*, p. 19-20.

collectie Stadsarchief Turnhout

*Het Minderbroederklooster in de 18de eeuw
(Afbeelding stadsarchief Turnhout)*

De zielzorg in de eigen kerk was de belangrijkste bezigheid van de broeders, met de nadruk op het biechthoren en de predikatie. Daarnaast deden ze aan geloofsondericht, ziekenverzorging, bediening van de Sint-Pieterskerk en de uitbouw van religieuze broederschappen. Kortom, de minderbroeders speelden een erg belangrijke rol in de stad. Als vergoeding hiervoor mocht de bedelorde van het stadsbestuur vier keer per jaar een omhaling doen: één voor vlees, twee voor boter en één voor kaarsen die werden gebruikt in de kerk. Deze inzamelingen volstonden samen met de gekregen aalmoezen voor het levensonderhoud van de paters.¹³

Daarnaast zorgden de broeders zoveel mogelijk voor het eigen levensonderhoud, ondermeer met de opbrengst van een eigen moestuin. Het brouwen van bier maakte daar eveneens deel van uit. In de loop van

---

¹³ Een lijst van kloosterlingen en weldoeners van het klooster: L. CEIJSSENS, *De Minderbroeders te Turnhout*, p. 158-165.

de jaren werden aan de zuidzijde van het klooster richting Markt allerlei bijgebouwen opgericht, waaronder een brouwerij en ook een infirmerie, die aansloten bij de middenvleugel van het klooster en zo een tweede pandhofje vormden. Verdere concrete gegevens over deze brouwerij en het bier dat er werd geproduceerd, ontbreken wegens het nagenoeg volledig ontbreken van bronnenmateriaal. Omdat het bier enkel voor eigen gebruik was, moesten de paters er immers geen belastingen op betalen aan het stadsbestuur. Daardoor ontbreekt elk spoor van dit bier in de stedelijke accijnsrekeningen.¹⁴ Wel weten we dat het klooster in juni 1730 van het stadsbestuur ‘*vrijdom van kalk- of korenmaat*’ kreeg om een muur rond het kloosterdomein te bouwen. ‘*Dergelijke vrijstelling was tevoren reeds gegund geworden voor den bouw der brouwerij; dit volgt uit hetzelfde verzoekschrift*’, zoals pater Franciscus-Salesius Van Duyse schreef in zijn onuitgegeven studie over de Minderbroeders in Turnhout.¹⁵

Net als nu werden in de zeventiende en achttiende eeuw zowel witte als bruine bieren gebrouwen. Al deze bieren waren van hoge gisting: ze werden meestal gedronken voor de gisting helemaal was voltooid. Daardoor waren ze sterk schuimend, over het algemeen tamelijk zoet en vrij troebel omdat de brouwmethodes vrij primitief waren. Het brouwproces verliep in verschillende stadia: na het mouten volgde het eigenlijke brouwen. In grote koperen brouwketels werden hop en andere bestanddelen toegevoegd, die het bier zijn aroma gaven. Daarna gebeurde gisting in gistingskuipen en diende het bier nog een tijd te lageren of te rusten. Filteren en verpakken waren de eindfasen. Zeker is dat in het hertogdom Brabant tarwe veelal het hoofdbestanddeel was van het bier. Zeker is ook dat elke brouwerij beschikte over een brouwketel en ander noodzakelijk gereedschap zoals een kuip en een koelbak.¹⁶ Vermelden we tot slot dat de zusters in het klooster van het Heilig Graf in de Herentalsstraat in 1699 eveneens overgingen tot de bouw van een eigen brouwerij.¹⁷

Het eerste Turnhoutse Minderbroedersklooster werd afgeschaft in 1797 tijdens de Franse Revolutie. De gebouwen, waaronder de brouwerij, werden daarna openbaar verkocht. Het klooster werd gebruikt als woning en de

---

14 Mededeling van Marc Berrens, die onderzoek deed naar brouwerijen in Turnhout en Oud-Turnhout.

15 Onuitgegeven manuscript F.-S. VAN DUYSE, *De Minderbroeders te Turnhout en in de Kempen*, 1902, p. 149-150. AMT, nr. 58. Bedoeling was dat deze tekst zou verschijnen bij de Turnhoutse drukkerij Splichal. Dit dossier bevat ook de voorbereidende aantekeningen verzameld voor het schrijven van deze studie. De akte uit 1730 konden we niet terugvinden in het Turnhoutse stadsarchief.

16 Over de biergeschiedenis: R. VAN UYTVEN, *Geschiedenis van de dorst. Twintig eeuwen drinken in de Lage Landen*. Leuven, 2007.

17 *333 jaar Heilig Graf Turnhout*, Turnhout, 1995, p. 32.

bijgebouwen als stallen voor de bereiden rijkswacht. Daarna werd het hele complex geleidelijk afgebroken. In 1825 kwamen de kanunnikessen van het Heilig Graf zich vestigen op deze plaats, waar ze een bloeiende kloostergemeenschap zouden uitbouwen. Momenteel herinnert enkel nog een stuk muur van de Heilig-Grafkerk aan dit eerste Minderbroederklooster in Turnhout. De laatste Turnhoutse Minderbroeder van voor 1797 overleed in 1849. Zijn confraters zouden bijna 50 jaar later terugkeren in de stad.

Bouw van het Paterspand

Na de Belgische Onafhankelijkheid in 1830 kende de Minderbroederorde in ons land een nieuwe bloei en werd er gewerkt aan nieuwe kloosterstichtingen: van 1833 tot 1896 kwamen er niet minder dan veertien tot stand. In 1873 was voor het eerst sprake van een nieuw klooster in de Kempen, maar het was wachten tot 4 juni 1896 eer het bestuur van de 'bruine paters' instemde met de bouw van een stichting in Turnhout. Vlakbij het oude klooster in de Patersstraat werd 1 hectare en 7 centiare grond aangekocht om nieuwe kloostergebouwen op te trekken, het huidige Paterspand. De plaats was niet toevallig gekozen: het ging hier immers om een dicht bevolkte buurt die nog geen eigen kerk had. Architect was de bekende provinciale bouwmeester Pieter Jozef Taeymans, ontwerper van talrijke gebouwen in de stad. Hij kreeg van zijn opdrachtgevers te horen '*dat wij eenvoudige, en aan onze armoede gelijkvormige kerken en kloosters moeten bouwen*'.¹⁸ De werken werden in maart 1897 toegewezen aan de Turnhoutse aannemers J. Gustin uit de Otterstraat en aan ene Bogaerts. Op 12 april 1897 begonnen de werkzaamheden en op 16 maart 1899 volgde de inhuldiging van de 'kerk der minderbroeders aan Sint-Antonius toegewijd'. Het gehele kloostercomplex was voltooid in 1904. Ten oosten van het klooster bevond zich een ommuurde kloostertuin, waarvan de opbrengst diende voor de spijziging van de keuken van het klooster.

In deze tuin verrees ook de brouwerij, waarvoor vanaf het begin plannen bestonden. In een brief van pater Salesius (die betrokken was bij de voorbereiding van de bouw) aan zijn overste, de minister-provinciaal, van einde 1896 stond immers te lezen: '*Ons oud klooster had 39 cellen en er was een brouwerij aan!*'. Enkele maanden later luidde het: '*Nu raad ik u aan te informeeren of men een behoorlijke brouwerij kan inrichten op een vierkant van 12m60 lang op 5m80 breed. Dan is alles in orde.*'¹⁹

---

¹⁸ *Paterspand*, p. 81.

¹⁹ AMT, nr. 38, brieven van pater Salesius aan de minister-provinciaal, 31 december 1896-17 april 1897.

In februari 1898 viel de formele beslissing om een brouwerij te bouwen, zoals te lezen staat in de kloosterkroniek: *'In het kapittel werd er ook beslist van hier zonder uitstel een brouwerij te bouwen.'*²⁰ Maar hierna liep de bouw vertraging op: de werkzaamheden aan het kloostergebouw kregen begrijpelijkerwijs voorrang. Bovendien was er onenigheid over de kostprijs, zoals blijkt uit de briefwisseling met aannemer Gustin. Al in 1897 meldde hij dat hij zijn vraagprijs niet wilde verminderen. Hij stuurde op 9 maart een bestek in van 2.904 BEF voor de bouw en meteen liet hij weten aan de vicaris: *'Na rijpe overweging heb ik met aandacht mijn bestek overzien voor het bouwen eener brouwerij voor rekening der Minderbroeders-Recoletten. Het doet mij grootelijks spijt dat ik aan uwe vraag niet kan voldoen, daar Uw afbod wat groot is, nogtans als getrouwe dienaar van het klooster, wil ik gaarne eene opoffering doen, het is te zeggen eene vermindering van honderd vijftig franken.'*²¹

Maar de paters lieten zich niet tegenhouden. In maart 1900 diende de overste bij het stadsbestuur immers een aanvraag in *'tot het mogen bouwen eener brouwerij afgezonderd in den hof van ons klooster'*. Ontwerper was de bekende architect P.J. Taeymans, die een eenvoudig gebouw uittekende met een bovenverdieping. Op 27 maart kwam het bericht van de toestemming.²² En blijkbaar was de aannemer al snel overtuigd om het pand toch te bouwen, zoals blijkt uit de rekeningen die hij nadien instuurde. Plots zat er inderdaad schot in de zaak, want in april 1900 noteerden de paters: *'In deze maand is men begonnen met in de Brouwerij te bouwen. Zij heeft gekost 8802 fr. aan Struyf Coppens Antwerpen, constructeur; en 3561.18 fr. aan Gustin voor het gebouw en het metsen enz. Samen 12.363 fr.'*²³ In 1902 bezorgde bouwer Gustin na voltooiing een laatste rekening van 2.654 BEF. Toen was de brouwerij al bijna twee jaar in volle bedrijf. Dit geldt ook voor het klooster, dat op 3 februari 1899 was betrokken door negen broeders, die voor de gelegenheid een groepsfoto lieten maken.²⁴ Hun ijverige lekenapostolaat in hun kerk en elders in de stad maakte van de broeders al snel opnieuw een begrip in Turnhout.²⁵

---

20 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, februari 1898, p. 78.

21 AMT, nr. 28, bestek van aannemer Gustin en brief van hem aan de vicaris, 9 maart 1900.

22 Stadsarchief Turnhout, Fonds Bouwdossiers, 1900, nr. 1311, briefwisseling en bouwtekening door P.J. Taeymans, maart 1900.

23 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, april 1900, p. 101.

24 Afdruk: *Paterspand*, p. 50-51.

25 Een lijst van bewoners van dit tweede Minderbroederklooster: W. VAN SPRENGEL, *Kloosterlingen in Turnhout (Anonciaden tot Zwartusters)*, Turnhout, 2011, p. 127-130.

*De eerste Minderbroeders van het herstichte klooster te Turnhout
(Stadsarchief Turnhout)*

De brouwerij in werking

In oktober 1900 was de brouwerij haar eigen bier beginnen te produceren: *'Den 11 October 1900 is er voor de eerste maal gebrouwen door Broeder Salvator Van Poucke²⁶ onder toezicht van Broeder Arsenius, Brouwer in de Abdij te Westmalle.'*²⁷ De Trappistenabdij van Westmalle, gesticht in 1794, had al sinds 1836 haar eigen brouwerij. In 1897 was er een nieuw en groot brouwerijgebouw voor de productie van hun beroemde en vrij zware trappist in gebruik genomen, die de abdij een belangrijke bron van inkomsten bezorgde.²⁸ Bier bleef steeds een populaire volksdrank: het

---

26 Deze konden we niet thuisbrengen. Hij behoorde alleszins niet tot de eerste negen paters van het klooster.

27 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, april 1900, p. 101-102.

28 Over de Westmalse Trappisten en hun bier: J. VAN DEN STEEN. *Trappist. De zeven heerlijke bieren*, Leuven, 2010., p. 33-60.

bierverbruik per hoofd lag rond 1900 op 220 liter per jaar. In de provincie Antwerpen bestonden dan ook niet minder dan 327 brouwerijen, de meeste gelokaliseerd rond Mechelen en Antwerpen. Het brouwproces was intussen gevoelig verfijnd en de pils van lage gisting had zijn intrede gedaan.²⁹ De Turnhoutse Minderbroeders opteerden echter voor een blonde, voedzame en smakelijke pils van hoge gisting en bleven altijd enkel brouwen voor eigen gebruik.

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit en was Turnhout vier jaar lang bezet door de Duitsers.³⁰ Het Paterspand bleef tot 1917 gespaard van inkwartieringen en andere ongemakken, maar toen eiste de bezetter het koper op voor de oorlogsindustrie. De brouwketel en het andere materiaal moest eraan geloven en de brouwerij bleef noodgedwongen vier jaar werkloos. *‘Op 13 en 14 Augustus is onze brouwerij niettegenstaande protest te Brussel en hier dat al onze goederen kerkelijke goederen zijn, uitgebroken door de Duitschers en op 17 dezer weggevoerd. Zij hield voor 1437 kg aan koper in. De Duitschers hebben voor ons een bewijs gevraagd dat wij op dien datum zoveel koper afgestaan hebben, hetgeen wij geweigerd hebben. Een wettige inventaris en proces-verbaal werden opgemaakt.’*³¹

Pas in 1921 kon de draad weer worden opgenomen, duidelijk tot tevredenheid van de kloostergemeenschap. *‘Reeds geruimen tijd was men erop bedacht de brouwerij waarvan het koper (1433 kg) door de Duitschers tijdens den oorlog gestolen werd, te herstellen. Er werden dan etappen gedaan bij den Staatscommissaris der Oorlogsschade, de noodige stukken (aanvraag der geteisterden, volmacht der eigenaars, bewijs der toegebrachte schade,...) werden zoo spoedig opgemaakt zoodat einde November 1920 het vonnis der rechtbank uitspraak kon doen voor een gedeelte der vergoeding (20.000 fr.). Zoo gauw het vonnis uitgesproken en bekrachtigd was, werden onderhandelingen aangeknoopt met Struyf van Antwerpen (de zoon van den voormaligen aansteller van de brouwerij) met de bijzondere voorwaarde dat de betaling plaats zou hebben, volgens uitkeering der vergoeding door den staat. De werken namen een aanvang in Februari 1921. Spoedig werden ze doorgezet zoodat het eerste brouwsel kon plaats hebben einde April. Sindsdien is onze brouwerij wederom in vollen gang tot voldoening van gansch de Gemeente.’*³²

---

29 Zie: R. BAETENS, Bierbrouwerijen en stokerijen, in R. BAETENS (red.), *Industriële Revoluties in de provincie Antwerpen*. Antwerpen, 1984, p. 105-120.

30 Zie: S. VAN CLEMEN, *Turnhout tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Turnhout, 2004. We hebben voor het schrijven van dit werk het archief van het Minderbroederklooster niet geraadpleegd.

31 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, augustus 1917, p. 205.

32 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, 1921, p. 234.

De brouwerij zou hierna vele jaren lang blijven functioneren. In het najaar van 1926 kreeg ze net als het hele klooster elektrische verlichting.³³ Tijdens de Tweede Wereldoorlog lieten de Duitsers het klooster wel ongemoeid. De geproduceerde pils diende voor verschillende doeleinden. Uit de kloosterkroniek blijkt dat er heel geregeld feestelijke vieringen waren van jubilerende paters en missionarissen die vertrokken naar hun missie in het buitenland. Bij deze gelegenheden is zeker het bier van de eigen brouwerij geschonken. Blijkens een recente getuigenis van pater Karel De Wilde diende het bier ook tijdens de vastenperiode: de voedzame drank maakte het vasten een stuk makkelijker omdat de paters dan toch iets lekkers te drinken kregen. Het klooster bleef trouwens floreren: in 1949 bijvoorbeeld werden er niet minder dan 102.000 hosties uitgereikt. De paters konden dankzij hun inzet voor het zielenheil van de plaatselijke bevolking rekenen op heel wat milde schenkers van eten, drinken en andere benodigheden voor hun klooster.

In 1949 kwam er nochtans een einde aan de brouwactiviteiten van de paters, want toen werd de brouwketel verkocht aan de Oud-Turnhoutse brouwerij Keersmaeckers. De kloosteroverste deed aangifte hiervan bij de dienst Douane en Accijnzen. Hij verklaarde te willen *‘overgaan tot het uitbreken in zijn brouwerij van bierketel nr. 1, welke zal verkocht worden aan A. Keersmaeckers brouwer te Oud-Turnhout’*.³⁴ In 1951 vroeg de provinciale overste aan de Pater Gardiaan hoeveel kilo koper ze bij de sluiting van de brouwerij hadden kunnen verkopen, en dit om te berekenen hoeveel de brouwketel van het klooster in Sint-Truiden waard zou zijn. Het antwoord hebben we niet teruggevonden.³⁵ In de jaren daarna vonden we nergens nog verwijzingen naar de brouwerij of het brouwen van bier, maar het gebouw ervan zou in andere functies nog goede diensten bewijzen.

Een nieuwe bestemming

Vanaf 1955 kampte de Minderbroederorde met een sterke vermindering van haar ledenaantal en een snelle veroudering van haar leden: van 757 kloosterlingen in 1955, tot 570 in 1970 en 413 in 1980. Deze evolutie blijkt ook uit de Turnhoutse kloosterkroniek, waarin heel geregeld in-memoriams voor paters staan te lezen. Parallel hiermee daalde ook het aantal uitgereikte

---

33 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 1, 1926, p. 267-269.

34 AMT, nr. 36, ‘Dubbel eener aangifte van bezit’ door J. PLAS, *overste der Paters Minderbroeders*, 25 april 1949.

35 AMT, nr. 12, Brief van het Provinciaal laaat aan de Pater Gardiaan, 9 december 1951. Een gardiaan is een kloosteroverste bij de minderbroeders Franciscanen.

communies: van 64.000 in 1960 tot 53.800 in 1968.³⁶ In een poging om deze neergaande trend tegen te gaan, kwamen er hervormingen in de sterk verouderde opleiding van de aspirant-paters, waarbij ook het Turnhoutse klooster betrokken was.

In 1961 werd besloten om de vroegere brouwerij om te bouwen tot het juvenaat (een onderdeel van de opleiding) voor de broeders-postulanten: *'9 september 1960. Het juvenaat van de Broeders in Vaalbeek werd overgebracht naar hier. Twee kandidaten zijn overgekomen. Zij zullen vakschool volgen.'* Korte tijd later luidde het: *'26 oktober 1960. De oude brouwerij moet omgebouwd worden tot juvenaat voor broeders. Vandaag is men met het voorafgaande werk begonnen.'*³⁷ In het najaar van 1961 was het pand klaar voor gebruik. *'Het juvenaat voor de broeders-postulanten is eindelijk voltooid. Het bevat beneden een ruime plaats, w.c., trap en verwarming, boven negen kamers, w.c., bad en washuis. Van den oude brouwerij is niets meer overgebleven, tenzij van de muur achter en van de muur rechts. De oude brouwerij diende sedert jaren als geschikte débarassoir, vooral voor fietsers en brommers. Deze worden nu ondergebracht in de schrijnwerkerij en de schoenmakerij.'*³⁸ Maar het initiatief bleek bij gebrek aan kandidaten geen groot succes: het juvenaat werd in 1964 alweer gesloten. Wellicht geraakte het gebouw daarna tijdelijk buiten gebruik.

In de jaren '70 ging het met het klooster voorgoed bergafwaarts. In 1975 werd besloten om de bibliotheek op te ruimen en langzaam begonnen de financiële lasten voor de onderhoud van het intussen veel te grote klooster door te wegen. Het aantal paters liep sterk terug, in 1985 verlieten de laatste drie het klooster.³⁹ In 1986 celebreeerde één van hen in de kerk de laatste mis, waarna het gehele complex werd verkocht aan een privé-eigenaar, die er overigens grote vernielingen aanrichtte. Gelukkig kocht het Verbond van Christelijke Werkgevers en Kaderleden in 1991 het hele domein op en zorgde voor een prachtige restauratie van het Paterspand. Tegenwoordig dient het klooster als kantooruimte en de kerk voor allerlei evenementen. Het toenmalige brouwerijgebouw blijft er een rol spelen: het is de huidige conciërgewoning.⁴⁰

Het recept van bier bleef bewaard bij brouwerij Keersmaeckers. Met de hulp van pater Karel wist Turnhoutenaar Toon Otten het opnieuw te

---

36 Gegevens afkomstig uit: AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 2.

37 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 2, 1960, pp. 106 en 108.

38 AMT, nr. 11, Kloosterkroniek, deel 2, juli-september 1961, p. 114.

39 AMT, nr. 10, 'Minderbroeders sluiten kerkdeuren', *Het Nieuwsblad*, 24 oktober 1986.

40 Zie: www.paterspand.com

brouwen: een blonde pils met een alcoholgraad van 6 graden. Tijdens een eerste voorstelling op de Havobeurs in maart 2011 bleek het alvast in de smaak te vallen. Prosit!

Onuitgegeven bronnen

Stadsarchief Turnhout⁴¹

Fonds Bouwdossiers:

Jaar 1900. Bouwdossier van de brouwerij van de Minderbroeders in de Patersstraat

KADOC Leuven⁴²

Fonds Minderbroeders. Archief van het Minderbroederklooster van Turnhout (1896-1986):

Nr. 10. Dossier Inbreng Provinciaal 2000 Turnhout, brieven van de gardiaan van Turnhout aan de minister-provinciaal. 1948-1986.

Nr. 11. *Archivium Conventus Turnholtani*, kloosterkroniek. 1897-1950; 1950-1977. 2 delen.

Nr. 12. Brieven van de minister-provinciaal aan de gardiaan van Turnhout. 1869-1967. 1 omslag.

Nr. 28. Rekeningen van aannemer Joseph Gustin voor de bouw van kerk en klooster in Turnhout. 1897-1902.

Nr. 36. Facturen en andere stukken betreffende de diverse bouw-werkzaamheden. 20ste eeuw.

Nr. 38. Brieven gericht aan de minister-provinciaal, in hoofdzaak door pater Salesius, betreffende de stichting en bouw van het minderbroederklooster in Turnhout. 1896-1898.

Nr. 52. Stukken betreffende de geschiedenis en de geschiedschrijving van de Minderbroederkloosters in Turnhout. 20ste eeuw.

Nr. 58. Aantekeningen van pater Franciscus-Salesius van Duyse betreffende de geschiedenis van de minderbroeders in Turnhout. [1902].

---

41 Zie: www.tram41.be. Hier is een gedetailleerd overzicht te raadplegen van de fondsen in bezit van het stadsarchief.

42 Zie: www.kadoc.kuleuven.be.